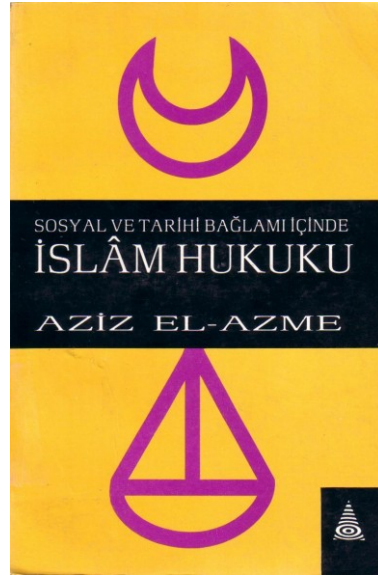

Aziz el-Azme, Sosyal ve Tarihi Bağlamı İçinde İslam Hukuku, çev.: Fethi Gedikli, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, 336 s.

Hazırlayan: N. Sümeyra BUDAK*

Bu eser Eylül 1985'te Exeter Üniversitesi Arap ve İslam Araştırmaları Bölümü'nde Sosyal ve Tarihi Bağlamı İçinde İslam Hukuku başlığı altında düzenlenen bir kolokyumda sunulan tebliğlerin kitap haline getirilmiş şeklidir. Yazarın önsözde belirttiği gibi, bu kolokyum İslam hukukunun değişme kabiliyetini araştırma amacıyla düzenlenmiştir. Bu amaç üzerine sunulan tebliğlerden bir kısmı kitaba alınmıştır. Kitap yedi bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde "Aile, Miras ve İslam: Feraiz Hukuku Sosyolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi" adlı tebliğ yer almaktadır (s. 17-153). Martha Mundy, öncelikle Ortodoks okuyuşuyla ilk İslam toplumundaki feraiz hukuku ile ilgili uygulamalar hakkında bilgi vermiş ve bu hukukun İslam ülkelerindeki uygulamasından bahsetmiştir. Ayrıca yazar 1750-1810, 1810-1870, 1870-1930 dönemlerinde hukukun nasıl işlediğini, İslam devletleri ve o dönemki Batı devletlerinin miras hukukuyla karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Daha sonra yazar 1930-1980 dönemi içinde feraiz hukukunu ayrı bir başlık altında ele almış, özellikle bu dönemde sömürge altında yaşayan İslam ülkelerinin miras hukuku uygulamaları ile sömürge devletlerinin hukuklarının uygulanması konusundaki çelişiklere işaret etmiştir. Miras hukukunun uygulanması konusunda karşılaşılan sorunlar ise, "Toplumsal Bağlam", "Metin ve Kurum" başlıkları altında ele alınmıştır. Son olarak "Arap Doğusunun Köylü Çiftçileri Arasındaki Devir Kalıpları" başlığı altında toplumdaki toprak paylaşımının nasıl olduğu ve bunun o toplum tara-

* Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

fından nasıl algılandığı incelenmiştir.

İkinci bölümde Richard C. Repp'in kaleme aldığı "Osmanlı Bağlamında Kanun ve Şeriat" başlıklı tebliğ bulunmaktadır (s.155–181). Bu bölümde yazar, Osmanlı Devleti'ndeki kanunlaştırma hareketini ele almıştır. Bu hareketin öncesinde Osmanlı'da hukukun nasıl işlediği ve II. Mehmet (1451–81) döneminden itibaren nasıl geliştiği incelenmektedir. Repp, bu dönemde kanunlaştırma faaliyetlerinde yaşanan sıkıntıları şu şekilde dile getirmektedir: "Kamusal sahada bu bağlantı eksikliğinin muhtemel sebebi, bir yandan şeriatın evrensel, sistematik olarak gelişmiş karakteri; öbür yandan kanunun sınırlı, üstün, pragmatik ve uygulamaya dönük yapısı arasındaki keskin tezatta yatmaktadır" (s.162). Kanunlaştırma hareketi sırasında kurulan medreseler ve bu medreselerde bulunan ilmiye sınıfı hakkında da bilgi veren Repp, Ebussuud Efendinin konuyla ilgili çalışmalarına işaret ederek tebliğine son vermiştir.

Üçüncü bölümde "Mukayeseli Hukuk Bilimi, Modern Bir Kanunlaştırma Bilimi'nin Gelişmesinde Bir Kaynak Olarak İslam Hukuku: Abdurrezzak Ahmed es-Senhuri'nin Eseri ve Hayatında Kuram ve Uygulama" başlıklı tebliği yer almaktadır (s. 183–247). Tebliğin yazarı Enid Hill, İslam ülkelerinde Senhuri'nin yapmış olduğu kanunlaştırma faaliyetlerinden bahsetmektedir. Girişte Senhuri'nin fikir yapısı hakkında bilgiler verilen tebliğde onun, İslam hukukunun geleceğinin nasıl oluşturulabileceği konusundaki fikirlerinden bahsedilmektedir. Senhuri'ye göre gelecek; düşünce okullarının incelenmesi, hukukun modernleşmesi, hilafetin restorasyonu ile şekillenecektir. Bu düşünce yapısıyla hareket eden Senhuri, hukukun modernleşmesi konusunda birçok çalışma yapmıştır. Bu çalışmalarına örnek olarak, Mısır medeni kanununun ıslahı, Irak medeni kanununun oluşturulması ve Körfez ülkelerinde yaptığı hukuk çalışmaları gösterilebilir. Çalışmalarında hükümleri dini ve dünyevi; dini hükümleri de değişebilir ve değişmez olarak tasnif eden Senhuri, değişebilir hükümlerden yola çıkarak, İslam ülkelerinde daha önceden yapılmış kanunların ıslahını gerçekleştirmiştir. O, İslam ülkelerindeki sömürge dönemine ait kanunlarla İslam hukuk normlarını karşılaştırarak yeni bir hukuk ve kanunlar sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Senhuri'nin oluşturduğu medeni kanunların, İslami olup olmadığı birçok çevre tarafından tartışılmıştır. O, kanunların ıslahında daha çok yerel örf ve adetlerin önemini göz önünde bulundurmıştır. Senhuri açısından, kanunların oluşturduğu toplumun yapısıyla ilişkisi önemlidir. Tebliğ, Senhuri'nin laiklik ve hukuk bilimi hakkındaki görüşleriyle sona ermiştir.

Dördüncü bölümde Emin Hacı'nın kaleme aldığı "Fatimi Mısır'ında

Adalet Kurumları" (696–1171) başlıklı makale yer almaktadır (ss. 249–270). Yazar, bu bölümde Fatımi Devletinin Mısır'da oluşturduğu hukuki sistem ve bunun kurumlarından bahsetmektedir. Öncelikle Fatımi Devleti ve onun kurumlarını inceleyen yazar, Fatimilerin kadıu'l-kudat, meclisu'l-hukm, şuhud gibi hukuk kurumları hakkında bilgi vererek söz konusu kurumların fethedilen ülkede nasıl oluşturulduğu ve bu kurumların bölgedeki toplumsal yapıyla nasıl uyumlu hale getirildiğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda eklenen yeni kurumların işlevleri hakkında da geniş açıklamalar yer almaktadır.

Beşinci bölümde Allan Chritelow'un "Sömürge Dönemi Cezayir'inde İslam Mahkeme Sisteminin Dönüşümü: Özerklik Kavramı Hakkında Yanıtlar" adlı tebliğin bulunmaktadır (ss. 271–292). Yazar özerklik kavramı hakkında ortaya atılan tanımları ve bunlardan yola çıkarak da Cezayir'in sömürge döneminde yaşadığı özerklik konusundaki çatışmayı ele almıştır. Özerklik konusunu hukuk kurumları ve hukukun uygulanışı bağlamında değerlendiren yazar, Cezayir'de sömürgeci dönemden önceki dönemde İslam mahkemeleri ve bu mahkemelerde görev alan ulemanın konumları hakkında bilgi vermektedir. Yazara göre, bu dönemdeki ulemanın toplumda saygınlığının bulunması, İslam mahkemelerinin toplum içindeki güçlü konumunun göstergesidir. Ancak sömürgeyle birlikte hukuk sistemi daha çok bürokratik bir yapıya dönüşmüş, bu sistemin halkla olan bağlantısının kopması da hukukun işlerliğini kısıtlamıştır. Fransa, sömürge faaliyetlerinde başarılı olabilmek için hukuk sisteminde değişimler meydana getirmiş, ancak bu konuda başarısız olmuş, yeterli eğitim almamış olan avukatların başarısızlıkları ve kanunlaştırma hareketinin tamamlanmamış olması sebebiyle halkın hukuk sistemine olan güveni sarsılmış ve toplum içinde bu sistemin değişmesi yönünde düşünceler ortaya çıkmıştır. Buna karşın Fransızların uyguladığı hukuk sisteminin devam etmesi konusunda olumsuz görüşler ileri sürenler de çıkmıştır.

Altıncı bölümde "Sudan'da İslami Kanunlar" başlığıyla Safiye Safvet'in bir tebliği yer almaktadır (ss. 293–316). Yazar Sudan'da bulunan İslami kanunları incelemiştir. Öncelikle, Mısır'ın Sudan'ı fethinden önceki Sudan'da uygulanan İslam hukuku hakkında bilgi vererek bu dönemdeki hukukun hurafelerin bolca bulunduğu sufi eğilimli bir hukuk olduğunu belirtmiştir. Türk-Mısır idaresi altındaki Sudan'da ise daha çok vergi konusunda yaşanan sıkıntılar öne çıkmıştır. Daha sonra, ihtilalle Sudan'ın başına geçen Mehdi'nin İslam kanunlarını oluşturma çalışmaları ele alınmıştır. Mehdi, Kuran ve Sünnet merkezli yaklaşımında ilk dönem İslam'ını daha çok ön

plana çıkarmıştır. Tebliğ sahibi, bu hukukun uygulanmasında Mehdi'nin katı bir düşünceye sahip olması ve bundan dolayı halkın yaşadığı sıkıntıları da belirtmiştir. Mehdi'den sonraki oluşturulan İslami kanunlar ve bunların işleyişiyle ilgili açıklamalarla yazı son bulmaktadır.

Yedinci bölümde kitabın editörü olan Aziz el-Azme'nin "İslam Hukuk Kavramı ve Gerçekliğinin Özgüleştirilmesi" başlıklı tebliği bulunmaktadır (ss. 317–336). İslam hukuk kurumları ve normları hakkında bilgi veren yazar, nasıl bir hukuk sistemine sahip olmamız gerektiği konusunda düşüncelerini belirtmiştir. Öncelikle Kur'an, Sünnet, icma ve kıyası inceleyerek İslam hukukunun bu kavramlara yüklediği anlamları; günümüz bilginlerinin görüşleriyle karşılaştırmalı olarak ele almıştır.

Tebliğin ana teması, bu kaynaklardan çıkarılan hükümlerin günümüz dünyasındaki geçerliliğidir. Özellikle yazar, burada Şatibi'ye olan hayranlığını belirterek, onun sistematik hukukun oluşturulması konusundaki gayretlerinden bahsetmiştir. Şatibi'nin *el-Muvafakat* isimli eserinde ele aldığı istihsan kavramına vurgu yapan yazar, bu kavramla günümüz problemlerine çözümler üretilebileceğini savunmuştur. Böylece Şafii'nin oluşturduğu katı pratikliğin aşılabileceğini ve Kuran'da bildirilen hükümlerin tam anlamıyla kavranabileceğini ileri sürmüştür. Yazara göre, İslam'ın sadece pratik yönüne vurgu yapılarak onun asıl özü kaçırılmaktadır. Azme bu hususu şöyle ifade etmiştir: "Şeriat Allah tarafından mahlûkatına, maslahata uygun olarak hayatlarının mükemmel idaresini sağlamak üzere verilmiştir." (s. 331) Maslahat kavramına da değinen yazar, İslam toplumlarının gelişmesi ve yaşadıkları sıkıntıları aşması için bu kavramın tam olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

Geniş bir içeriğe sahip olan bu kitap İslam hukukunun dünü ve bugünü hakkında zengin bilgiler içermektedir. Kitabın farklı yazarların tebliğlerinden oluşması farklı bakış açılarıyla İslam hukukunun değerlendirilmesi imkânını vermiştir. Bu sebeple, İslam hukuku hakkında okuyucuya bir perspektif sunabilecek niteliktedir. Eser, İslam hukukunun İslam ülkelerindeki uygulamaları hakkında verdiği bilgilerle de toplumun sosyolojik yapısı ile hukuk sisteminin etkileşim ve değişiminin nasıl oluştuğu konusunda genel bir fikir vermektedir. Ancak gerek yazım yanlışları gerekse tercümedeki bazı bozukluklar eserin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.